

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОЛОГО-НАТУРАЛІСТИЧНИЙ
ЦЕНТР УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П.ДРАГОМАНОВА**

**СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ
МЕТОДИЧНОЇ ТА ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ
ВЧИТЕЛІВ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН**

**Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції
26-22 листопада 2002**

Київ - 2003

Сучасні проблеми методичної та педагогічної підготовки вчителів природничих дисциплін. Матеріали науково-практичної конференції: збірник наукових праць. - К.: ЗАТ "НЕВТЕС", 2003 - 208 с.

В матеріалах Всеукраїнської науково-практичної конференції узагальнений досвід екологічної освіти в школах та вищих навчальних закладах України, що підрозділені на секції біології, хімії, географії, екології, педагогіки.

Видання розраховане на учителів загальноосвітніх шкіл, спеціалістів в галузі охорони природи, викладачів та студентів вузів, наукових працівників.

Редакційна колегія:

Вербицький В. В. - кандидат педагогічних наук; директор Національного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді, (головний редактор);

Еродей В. М. - доктор біологічних наук, професор, зав. кафедрою зоології НПУ імені М. П. Драгоманова;

Воронова Г. І. - кандидат географічних наук, доцент, зав. кафедрою методики позакласної, позашкільної роботи НЕНЦ;

Гвоздяк Р. І. - доктор біологічних наук, професор Інституту мікробіології НАНУ;

Драган О. А. - зав. інформ. - метод. відділом НЕНЦ (відповідальний секретар);

Захарченко В. Т. - редактор журналу "Паросток";

Мадзігон В. М. - доктор пед. наук, професор, перший віце-президент АПНУ;

Мороз І. В. - кандидат біологічних наук, професор, зав. кафедрою методики викладання природничих дисциплін НПУ імені М. П. Драгоманова (заступник головного редактора);

Надворний В. Г. - доцент, член-кореспондент Української екологічної АН;

Нецора Н. М. - вчитель біології школи № 132, м. Києва.

Шищенко П. Г. - доктор геогр. наук, професор НДУ імені Т. Г. Шевченка;

Ярошенко О. Г. - доктор мед. наук, професор НПУ імені М. П. Драгоманова;

Редакційна рада:

Н. В. Бескова, М. Л. Бурда, Л. С. Вашенко, Ю. П. Гудзь, В. О. Зайчук, І. А. Зязюн, В. П. Козленке, Н. Л. Коломінський, П. О. Мазур, Т. Д. Радченко.

Єфименко В.І., Слоньова Т.І. Луганський державний педагогічний університет імені Тараса Шевченка	
ДЕЯКІ АСПЕКТИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗМУСТУ ШКІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ ТА ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ У СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	107
Ткаченко О.Л. Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка	
ЗАСТОСУВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО ДІАЛОГУ В ПІДГОТОВЦІ ВЧИТЕЛІВ З ГЕОГРАФІЇ.....	10)
Фруктова Я.С. Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, асистент	
ПЕДАГОГІЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ НА ЛАБОРАТОРНИХ ЗАНЯТТЯХ ІЗ "ШКІЛЬНОГО КУРСУ ГЕОГРАФІЇ".....	1 13
Яременко О.О. Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова	
ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ МАЙБУТЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПРИРОДНИЧИХ НАУК ЗАСОБАМИ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	11)
Колектив авторів конференції.....	1К
ТУРИСТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ МОЛОДОЇ ЛЮДИНИ.....	1К
СЕКЦІЯ "ЕКОЛОГІЯ"	
Білик Л.І.....	122
РОЛЬ ТРАНСДИСЦИПЛІНАРНОГО ПІДХОДУ ДО ПРОБЛЕМ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО СВІТОГЛЯДУ У СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ.....	122
Бондарчук Ю.В., Вайда Т.С.	
МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ	
Градовський В.М. Житомирський державний педагогічний університет імені Івана Франка	
ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА ШКІЛЬНОЇ ТА ВУЗІВСЬКОЇ МОЛОДІ ЖИТОМИРЩИНИ.....	124
Ковалишина С.П. Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини	
МЕТОДИ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ ПРИРОДНИЧОГО ФАКУЛЬТЕТУ НА ПРИКЛАДІ СІНАНТРОПІЗАЦІЇ ДЕЯКИХ ЧЛЕНИСТОНОГИХ.....	134
Малишенко Д.О. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, студент'	
ПРИНЦИПИ ОРГАНІЗАЦІЇ ШКІЛЬНИХ ЕКОЛОГІЧНИХ АКЦІЙ.....	130
Мегалінська Г.П., Макарова С.Г., Даниленко Є.В. Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова	
ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА КОМІКСІВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ РАДІОБІОЛОГІЧНОЇ ГРАМОТНОСТІ СТУДЕНТІВ.....	137

**ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ
МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПРИРОДНИЧИХ НАУК ЗАСОБАМИ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

The article describes the necessity of upbringing of ecological culture of young people. The author examines modern foreign and home approaches to the importance of touristic activity and leisure-touristic experience for formation of ecological culture and ecological awareness of students, for their socio-ecological adaptation by means of cognition of human development laws and their practical usage in reality.

Серед різноманітних форм культури одне з вагомих місць у наш час посідає така її форма, як екологічна культура. Вона повергає нас до вихідного, первинного поняття культури загалом, яке означає "містечко впорядковувати навколишнє середовище, а також реалізувати людське життя на певній ціннісній основі". Природа не тільки створила людину, а й виступає умовою її соціальної активності та її соціально-природничої адаптації до умов навколишнього середовища.

Адаптація людини до мінливих умов зовнішнього середовища здійснюється у двох формах: у біологічній та у соціальній і отже, є активним біосоціальним процесом, адже особистість виступає як єдність природних та соціальних рис кожної людини. При адаптації шляхом природної селекції передача набутих ознак від покоління до покоління здійснюється винятково завдяки біологічному успадкуванню - за допомогою генів. З розвитком культури адаптація відбувається ще й завдяки успадкуванню суспільного досвіду ^ допомогою передусім мови, навчання, традицій, виховання. Тобто культура (а отже й екологічна культура) стає системою адаптації людини, але такої, що базується на негенетичних механізмах спадковості.

Як форма адаптації і спосіб творення довкілля екологічна культура, на думку вітчизняного вченого Коняка М.П., включає в себе перш за все систему уявлень, моральних і світоглядних настанов, що регламентують поведінку людини та формують її екологічну свідомість.

Суттєвим компонентом екологічної свідомості є естетичне почуття природи. Воно являє собою "соціально цінне почуття, бо лежить в основі розумно-діяльного відношення до неї як до джерела життя на Землі і як до храму, перед красою якого людина не може не схилитися. Могутній силі і могутньому розуму, властивим сучасній людині, повинне відповідати і велике почуття" - вважають дослідники естетичного впливу природи на людину, Соколова С.В та Штанков В.О. Саме естетичне почуття є необхідним в умовах науково-технічного прогресу розумним регулятором взаємовідносин людини і природи, духовною і в той же час практичною силою у захисті не лише природи в цілому, але й людини як частини природи. Пробудження такого почуття сприяє захисту природного середовища, що є в кінцевому підсумку і захистом самої людини як від фізичного винищення, так і від духовної деградації.

Тим більше, що для повноцінного соціального розвитку недостатньо тільки певної кількості знань про природу. Молода людина, яка вчиться зараз, отримує певні знання, зосереджуючи увагу на вивченні конкретного предмету, тоді як екологічна культура - це складна, багатомірна система. Для її виховання потрібно давати не тільки екологічні знання, а й формувати екологічні принципи, що спонукають до конкретних дій. Одним з стимулів конкретних дій є як раз відповідні почуття, пробуджені в ній природи, систематичним, цілеспрямованим спілкуванням з нею. Адже, не можна забувати про те, що людина, образно кажучи, починається з емоцій. Естетичне почуття природи - це і гарант активних дій проти бездушності, жорстокості, проти варварського втручання в саму суть природи.

Як вважають зарубіжні дослідники, що займаються питанням туризму, туристичний рух надає визначну можливість у формуванні як екологічних знань та принципів, так і відповідних почуттів, поєднуючи різні рівні екологічної освіти та виховання, та застосовуючи психолого-педагогічні моделі (імітаційна модель, ігрова модель тощо) розвитку людини та її адаптації до умов, що склалися. У туристичній діяльності усі ці складові вводяться адекватно, не треба чогось вигадувати, шукати діючі методи (вони вже давно відомі), а тільки організувати активну участь людини, спрямовувати конкретні вчинки.

Взагалі, завданням туристичного руху є максимальне наближення до кожної людини краси та унікальності "царини природи", а також збереження її для наступних поколінь, не відчужуючи та консервуючи, а виховуючи свідоме ставлення людини до природних багатств своєї країни. Вирішуючи цю проблему, туристична діяльність надає кожному студенту, хоча б на короткий час, можливість пожити в умовах первісної природи, при цьому залишаючись її частиною, складаючи з нею єдине ціле, не порушуючи її зв'язків.

На думку багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників, туризм - це та захоплююча дитяча гра, та "нитка" на яку легше за все нанизувати "намистини" екологічного світогляду. В основі психологічного механізму засвоєння та розуміння екологічних норм - усвідомлено емоційне ставлення до них, єдність знання та переживання, громадського й особистого сенсу. Участь у туристичній діяльності передбачає формування еколого-світоглядних переконань, цінностей, норм через різноманітні практичні навички. Адже, впливаючи на молоду людину, природа викликає в її свідомості різні уявлення про дійсність. Звідси справжнє знання - предметне знання. Воно йде ззовні, від природних речей і явищ до людини як частини природи.

Як ми вже говорили, для того, щоб знання увійшли в систему домінуючих потреб, установок і ціннісних орієнтацій особистості молодої людини, вони повинні бути пов'язані з переживаннями, почуттями, які є одним із структурних елементів світогляду, що прогнозують погляди і уявлення.

Саме тому протягом останніх десятиріч спостерігається постійний ріст зацікавленості у соціально та психологічно зорієнтованих дослідженнях з питань туристичного руху: подорожей, туристичної діяльності, екотуризму тощо (Пірс 1982; Стрингер та Пірс 1984).

Зарубіжні вчені, які займаються питаннями туристичного руху дуже часто привертають увагу до такого феномену як "досвід участі у туристичних акціях" ("touristic experience", "leisure-touristic experience"). Такий досвід воші вважають "виразним" ("distinct"), тобто таким, що залишає неабиякий слід у свідомості індивіда "важливим" ("important") за своєю функцією сприяти формуванню особистості та "винятковим" ("exceptional") за впливом на індивідуальний розвиток та подальше становлення людини у суспільстві (Коухен 1989; МакКенел 1986).

Погоджуючись з цим, вітчизняний дослідник та завзятий прихильник екотуризму. Домрачев В.І. вважає, що туристичний рух є однією з тих соломин, що допомагає людині вижити в епоху екологічної кризи, яка породжує політичні, соціальні та економічні проблеми.

Туристичний досвід, на думку зарубіжних вчених, може надихнути почуття піднесення, що може та туристична діяльність надає сприятливе місце для підтримання та поновлення між-особистісних стосунків (Редфут 1984).

За визначенням польського педагога Войтатчика Р., туристична діяльність, як дуже розповсюджена форма спілкування з природою сприяє процесу формування особистості індивіда розвиває його моральні й естетичні властивості, підвищує рівень освіченості, культури та свідомості.

Туристичний досвід вважається унікальним у своєму роді і часто описується як пошук.

МакКенел (1986) говорить про пошук автентичності, Коухен (1989) називає це пошуком стрижня ("центру"); Мейерзон (1991) - пошуком значення, а Пржеклавецький (1985) - пошуком цінностей.

Як вважає український дослідник з питань екологічної освіти та виховання, Черво-
^нський ВВ.. мега туризму - навчити молодь принципам охорони навколишнього середо-
^вища, прищеплення любові до красоти природи, набуття уміння розуміти природу та уміння
співіснувати з природою через ознайомлення з закономірностями взаємодії людини та
довкілля.

Пізнавальна діяльність під час туристичного походу завжди поєднується з практичною,
^обто є підґрунтям для екокультурної діяльності, наприклад: допомога в прибиранні туристич-
^них маршрутів, участь у протиерозійних роботах, протипожежній охороні лісів, патрулю-
^нні рекреаційних територій, у комісіях з виявлення причин забруднень тощо. Усі ці заходи
Значною мірою сприяють підвищенню екологічної свідомості молодого покоління, набуття
^м практичних умінь і навичок з розв'язання проблем довкілля, виховання у нього почуття
відповідальності за природу рідного краю і всієї батьківщини як складової частки унікально-
^о соціоприродного явища на планеті "Земля".

Але туристична діяльність вимагає також серйозної підготовчої роботи з опануванням
її учасниками теоретичними знаннями з охорони довкілля на міжпредметній засаді, специфі-
чними знаннями й уміннями туристського мінімуму.

Слід підкреслити також, що еколого-краєзнавчі туристичні екскурсії знайомлять не
тільки з природою рідного краю й пекучими екологічними проблемами, розвивають мораль-
ні якості молоді людини, але й зміцнюють у фізичному відношенні.

Напружений ритм життя індустріальних центрів, ріст кількості інформації, учбово-
професійного навантаження, підвищення витрат нервової енергії, високий рівень шуму та
забруднення повітря обумовлюють потребу у оздоровчому відпочинку, а обмеження руху - у
наданні йому активної складової: туристичні походи, альпінізм, спелеологія тощо.

Отже можна сказати, що туризм та туристична діяльність надають можливість молоді
*розвинути власні духовні якості та почуття єдності з природою, набутти необхідних навичок
праці, профілактики здоров'я.* Туризм є шкодою виживання у автономних природних умовах
та універсальним засобом фізичного розвитку, що йде з глибини віків. Він концентрує і
*практично використовує різноманітні знання з різних фундаментальних наук, надає можли-
вість імітувати екстремальні екологічні ситуації, з метою набуття навичок виходу з них.*
Що особливо нагально зараз у наш складний час.

Пізнання законів природного і соціального розвитку та законів їх взаємодії, готовність
та уміння діяти у відповідності з ними є необхідною умовою формування екологічної куль-
тури будь-якої молоді людини, а особливо майбутнього педагога, адже його діяльність
пов'язана з духовним розвитком людини. У цьому розумінні, туристична діяльність є **ДИСНО**
школою соціально-природної адаптації людини шляхом пізнання законів власного розвитку і
практичного їх застосування у повсякденній діяльності.

ціннісній основі" (5). Отже природа не тільки створила людину, а й виступає умовою її соціальної активності, її екологічно-екологічної адаптації до умов навколишнього середовища.

Лге адаптація людини до мінливих умов зовнішнього середовища здійснюється у двох формах: у біологічній та у соціальній (12). Це активний біосоціальний процес, адже особистість виступає як єдність природних та соціальних рис кожної людини. При адаптації шляхом природної селекції передача набутих ознак від покоління до покоління здійснюється винятково завдяки біологічному успадкуванню - за допомогою генів, і розвитком культури адаптація відбувається ще й завдяки успадкуванню суспільного досвіду за допомогою передусім мови, навчання, традиції, виховання. Тобто культура (а отже й екологічна культура) стає системою адаптації людини, але такою, що базується на негенетичних механізмах спадковості.

Як форма адаптації етносу і спосіб творення свого довкілля екологічна культура на думку вітчизняного вченого Коляка М.П.. включає в себе перш за все систему уявлень, моральних і світоглядних настанов, що регламентують поведінку людини та формують її екологічну свідомість (3).

Суттєвим компонентом екологічної свідомості є естетичне почуття природи. Воно являє собою "соціально цінне почуття, бо лежить в основі розумно-діяльного відношення до неї як до джерела життя на Землі і як до храму, перед красою якого людина не може не схилитися. Могутній силі і могутньому розуму, властивим сучасній людині, повинне відповідати і велике почуття" - вважають дослідники Соколова С.В та Штанков В.О. (11). Саме естетичне почуття є необхідним в умовах науково-технічного прогресу розумним регулятор взаємовідносин людини і природи, духовною і в той же час практичною силою в захисті не лише природи в цілому, але й людини як частини природи. Пробудження такою почуття сприяє захисту природного середовища, що є в кінцевому підсумку і захистом самої людини як від фізичного винищення, так і від духовної деградації.

Тим більше, що для повноцінного соціального розвитку недостатньо тільки певної суми знань про природу. Той, хто вчиться, отримує певні знання, зосереджуючи увагу на вивченні конкретного предмету, тоді як екологічна культура - це складна багатовимірна система. Для її виховання потрібно давати не тільки екологічні знання, а й формувати екологічні принципи, що спонукають до конкретних дій. Одним з стимулів конкретних дій є як раз відповідні почуття, пробуджені сприйняттям природи, систематичним, цілеспрямованим спілкуванням з нею. Адже, не можна забувати про те, що людина» образно кажучи, починається з емоцій. Естетичне почуття природи - це і гарант активних дій проти бездушності, жорстокості, проти варварського втручання в саму суть природи.

Як вважають зарубіжні дослідники (13, 9,), туризм, туристичний рух надає визначну можливість у формуванні як екологічних знань та принципів, так і відповідних почуттів, поєднуючи різні рівні екологічної освіти та виховання, та застосовуючи психолого-педагогічні моделі (імітаційна модель, ігрова модель (8) тощо) розвитку людини та її адаптації до умов, що склалися. У туристичній діяльності усі ці складові вводяться адекватно, не треба чогось вгадувати, шукати діючі методи (вони вже давно відомі) , а тільки організувати активну участь людини, спрямовувати конкретні вчинки.

Завданням туристичного руху є максимальне наближення до кожної людини краси та унікальності "царини «ічії/ природи", а іакож збереження її діім масіуігил поколінь, не відчужуючи та консервуючи, а виховуючи свідоме ставлення людини до природних багатств своєї країни. Вирішуючи цю проблему, туристична діяльність надає кожній людині, хоча б на короткий час, можливість пожити в умовах первісної природи, при цьому залишаючись її частиною, складаючи з нею єдине ціле, не порушуючи її зв'язків.

На думку багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників, туризм — це та захоплююча дитяча гра та "нитка" на яку легше за все нанизувати "намистини" екологічного світогляду" (2). В основі іісиліло ічною меланізму замикни* іа розуміння сколоіічнл норм усвідомлено емоційне ставлення до них, єдність знання й переживання, громадського й особистого селісів. Участь у туристичному руху передбачає формування еколого-світоглядних переконань, цінностей, норм, через різноманітні практичні навички. Адже, впливаючи на людину, приро-